

грамматический строй как взаимно противопоставленные ряды форм, которые находятся в отношениях бинарной оппозиции. Мы видим, что особая актуальность данной проблематики выдвигает изучение устной разговорной речи в разряд первоочередных задач современной лингвистики.

Литература

1. *Вейхман Г. А.* Структурные модели разговорного английского языка. М.: Международные отношения, 1969. 223 с.
2. *Скребнев Ю. М.* Введение в коллоквиалистику. Саратов: Изд-во Саратовского университета, 1985. 209 с.
3. *Скребнев Ю. М.* Типичные конструкции синтаксиса английской разговорной речи. Уфа: БГУ, 1962. 38 с.
4. *Трофимова Э. А.* Структурные особенности английской разговорной речи. Ростов н/Д.: РГПИ, 1972. 97 с.

СЕМАНТИКА ВОБРАЗАЎ ГЕРОЯ І АНТЫГЕРОЯ Ў ЧАРОЎНЫХ КАЗКАХ ПРА КРЫШТАЛЁВУЮ ГАРУ

С. В. Шамякіна

Схема казак пра Крышталёвую гару ў прынцыпе падобная ў розных народаў. Супраціўнік Гера, што жыве ў Крышталёвай гары, валодае ў розных народаў прыкладна аднолькавымі якасцямі і функцыямі. Але ў адных выпадках ён – Змей, у другіх – Кашчэй Бессмяротны. Падобнасць якасцей і функцый гэтых персанажаў, а таксама варыянтнае выкарыстанне іх у казках пра Крышталёвую гару дазваляюць меркаваць, што абодва персанажы – варыянты нейкага аднаго вобраза. Параўнаем апісанне названых казачных дзеючых асоб з данымі міфалогій індаеўрапейскіх народаў. Гэта адначасова дазволіць вызначыць і паходжанне вобраза Гера.

У казках пра Крышталёвую гару Змей мае наступныя ўласцівасці і функцыі: ён жыве ўнутры Гары, мудры, патрабуе ў ахвяру кароў і пасылае Гераю казу, мае ўнутры сябе зярнятка (сувязь са свойскай жывёлай і насеннем), валодае незлічоным багаццем, выкрадае царэўну. У сусветнай міфалогіі і сімваліцы Змей валодае такімі якасцямі: ён – сімвал мудрасці, насельнік падземнага свету, звязаны з Гарою, супраціўнік бога-грымотніка. Кашчэй Бессмяротны ў казках пра Крышталёвую гару: набірае сілу ад хлеба і вады, жыве ў Крышталёвай Гары, перш чым дагнаць Гера, засявае зямлю, збірае ўраджай, варыць піва,

выкрадальнік царэўны. У цэлым у казках Кашчэй – цар, уладар падземнага царства і Крышталёвых Гор, мудры, валодае магічнай сілай.

Як бачым, вобразы Змея і Кашчэя блізкія не толькі тым, што живуць у Крышталёвай Гары і крадуць царэўнаў. Яны абодва мудрыя, неяк звязаны з земляробствам і жывёлагадоўляй, з іншасветам. Мяркуючы па распаўсюджанасці і значнасці вобразаў Змея і Кашчэя ў казках, а таксама па ступені міфалагізаванасці, можна з упэўненасцю сказаць, што правобраз іх – важны персанаж з міфалогіі, хутчэй за ўсё – бог. Богам, які супадае па сваіх якасцях і функцыях са Змеем і Кашчэям у казках, з’яўляецца Вялес-Волас. Для доказу прывядзём яго параўнанне са Змеем і Кашчэем:

Па месцу знаходжання: Вялес – уладар і насельнік падземнага, замагільнага свету. Змей і Кашчэй – таксама. Унутраная частка Гары азначае іншасвет. *Па функцыях:* а) мудрасць: Вялес – бог мудрасці, мастацтва і магіі; Кашчэй і Змей у казках мудрыя і знаходлівыя; б) сувязь з іншасветам; в) сувязь з жывёлагадоўляй і земляробствам: Вялес – бог-апякун гэтых з’яў; г) Вялес – бог багацця і цар падземнага свету. Кашчэй і Змей валодаюць агромністым багаццем; Кашчэй – цар на Крышталёвай гары; д) Вялес – прэварацень, ён ператвараўся ў розных звяроў – часцей за ўсё ў мядзведзя і змея. Значыць, ён мог з’яўляцца як у антрапаморфным вобліку, так і ў жывёльным. Гэта тлумачыць варыянтнае выкарыстанне ў казках Змея і Кашчэя.

Даследчыкаў славянскай міфалогіі звычайна здзіўляе шматфункцыянальнасць бога Вялеса. З розных крыніц вядома, што ён і бог свойскай жывёлы, але ён жа бог і земляробства, і гандлю, і апякун «таго свету», неяк звязаны з вешчунамі і з мастацтвам. Разглядаючы функцыі Вялеса, мы прыйшлі да высновы, што ён з’яўляецца богам усёй матэрыяльнай і духоўнай культуры (матэрыяльная – паляванне, земляробства, жывёлагадоўля, гандаль, рамёствы; духоўная – рэлігія, абраднасць, культ ушанавання продкаў, магія, мастацтва, навука), інакш кажучы, усяго, што звязана з людзьмі, іх целам, душой, працай і творчасцю. Як бачым, усе функцыі Вялеса ўпісваюцца ў паняцце культуры і, па сутнасці, вычэрпваюць яго для язычніцкай эпохі, у той час як усе астатнія багі прадстаўлялі прыродныя стыхіі або абстрактныя паняцці, накіталы кахання і прыгажосці.

Надзвычай важная для разумення сэнсу казак сувязь Вялеса з волхвамі – славянскім інстытутам жрэцтва, апекуном якіх і быў Вялес. А вешчуны, як сцвярджае Б. Рыбакоў, з’яўляліся стваральнікамі і захавальнікамі міфалагічных паданняў, якія называліся «кашчуны». Ясна відаць, што менавіта ад гэтага слова паходзіць імя Кашчэй. На нашу думку, Кашчэй – той, хто стварае і захоўвае ў памяці кашчуноў,

г.зн. вешчун, а Кашчэй Бессмяротны – бог-апякун вешчуноў, дзеючая асоба гэтых самых кашчуноў – Вялес. Эпітэт «бессмяротны» ясна ўказвае на тое, што перад намі – бог, бо толькі багі – бессмяротныя. Гэты ж эпітэт указвае на тое, што смерць Кашчэя Бессмяротнага ў казках умоўная, несапраўдная. Гэтая ўяўная «смерць» можа мець розныя мэты і розны міфалагічны сэнс. Адпаведна мы вылучаем тры версіі патаемнага сэнсу казак пра Крышталёвую Гару (а магчыма, і іншых з удзелам Кашчэя і Змея).

Версія першая. Адзін з галоўных індаеўрапейскіх міфаў – міф пра змеяборства. Часцей за ўсё бог-грымотнік змагаецца супраць змеепадобнага супраціўніка – хтанічнай істоты з падземнага свету. Многія навукоўцы, што займаюцца рэканструкцыяй славянскай міфалогіі, даказваюць, што такі міф існаваў і ў славян – міф пра барацьбу бога-грымотніка Перуна са змеепадобным богам Вялесам. Герой жа ў казках часта з’яўляецца царэвічам ці салдатам, а Пярун, як вядома, быў таксама богам ваяроў-кшатрыяў. У якасці доказу можна таксама прывесці вядомую быліну пра Іллю Мурамца і Салаўя-разбойніка. Сьвяты Ілья замяніў у хрысціянстве бога Перуна, а імя Соловей – гэта адваротнае прачытанне імені Волос-Велес (па-руску). Салавей у быліне «свистит по-соловьиному, ревет по-звериному, шипит по-змеиному» (інакш кажучы, параўноўваецца з салодкапеўнай птушкай – сімвалам мастацтва, са зверам і са змеем). Нагадаем таксама, што ў «Слове пра паход Ігаравы» Баян называецца «салаўём мінулых часоў» і «Вялесавым унукам». Такім чынам, быліна даказвае, што ва ўсходніх славян на самай справе існаваў міф пра змеяборства і што супраціўнікамі ў ім былі менавіта Пярун і Вялес. Названы міф можа быць адлюстраваны і ў казках пра Крышталёвую Гару. Які сэнс барацьбы багоў паміж сабою? Безумоўна, гэта не барацьба добра і зла, да якой імкнуцца звесці ўсе сюжэты казак і міфаў многія вучоныя. Сэнс і мэта барацьбы Велеса з Перуном – знішчэнне старога дзеля надыходу новага. На думку даследчыка Ю. Петухова, «для таго каб пазбавіцца ад назапашанай энтрапіі (г.зн. негатыўных якасцей), неабходна «забіць дракона», і забойства дракона з’яўляецца важнейшым подзвігам сонечнага бога. Але, здзейсніўшы яго, ён адкрывае новы жыццёвы цыкл, што суправаджаецца зноў назапашваннем энтрапіі» [1, с. 309]. Казачныя падзеі, такім чынам, маюць цыклічны характар: Герой забівае Антыгероя дзеля знішчэння старога жыццёвага цыкла і надыходу новага – і гісторыя паўтараецца незлічоную колькасць разоў.

Гэты ж сэнс раскрываецца яшчэ больш падрабязна і ясна ў **другой версіі** сэнсу казак пра Крышталёвую Гару. Прывядзём цытату з

артыкула А. Платава: «У баі на Калінавым мосце бог магіі выступае супраць бога магіі, Одзін супраць Одзіна, Вялес супраць Вялеса... Старое павінна памерці, каб новае заступіла на яго месца... Стары бог магіі памірае, каб вызваліць месца маладому – вось рашэнне праблемы «бою з самім сабою» [2, с. 19, 21]. Мы лічым другую версію найбольш блізкай да ісціны: і ў казках пра Крышталёвую Гару Герой і Антыгерой – адна і тая ж асоба, розныя іпастасі аднаго бога Вялеса. Ён змагаецца з самім сабою. Паколькі Вялес – бог сельскай гаспадаркі, у якой галоўнае значэнне мае размежаванне года на вясенне-летні перыяд і зімовы, то лагічна думаць, што і ў самога гэтага бога ёсць адпаведныя іпастасі – вясенне-летняя, што паўстае ў казцы ў вобразе Героя, і зімовая – Кашчэя ці Змея. Многія даследчыкі пісалі, што Кашчэй неяк звязаны з зімою, і што царэўна, якую ён крадзе, – багіня вясны (Б.Рыбакоў параўноўвае іх з грэчаскімі Аідам і Персефонай). Такім чынам, царэўна, верная Кашчэю ці Змею да прыходу Героя, – багіня зімы. Вясенне-летняя іпастась Вялеса перамагае сваю зімовую, каб заняць яе месца, і царэўна ператвараецца ў багіню вясны. Але царэўна ўвесь час – жонка Вялеса і нікога іншага. Толькі з зімовай інкарнацыяй яна – багіня зімы, а з вясенне-летняй – багіня вясны ці ўсёй цёплай пары года. Яна спадарожніца Вялеса, якая адлюстроўвае ў асноўным знешнія праяўленні падначаленых яму з’яў.

Трэцяя версія. Герой у казках пра Крышталёвую гару – чараўнік-жрэц, а сэнс усіх казак – яго ініцыяцыя. Звычайна лічыцца, што герой казак – ваяр, але менавіта тут ён – вядзьмак, які для набыцця пэўнага статусу праходзіць праз шматлікія выпрабаванні. Испыты гэтыя хутчэй за ўсё не фізічныя, а магічныя і інтэлектуальныя. Працягнем прыведзеную вышэй цытату з Ю. Петухова: «...Рыцар, што забіў дракона, сам ператвараецца ў дракона!..» Гэта можна перайначыць так: толькі забіўшы Кашчэя, герой сам можа зрабіцца Кашчэем. У сувязі з раней сказаным (кашчэй – жрэц, Кашчэй Бессмяротны – Вялес) атрымліваецца: толькі прайшоўшы праз духоўна-інтэлектуальнае выпрабаванне, што пасылае бог свайму жрацу, атрымаўшы сімвалічную перамогу, прафан мог быць пасвечаны ў валхвы ці перайсці на новы ўзровень пасвячэння. Гэта версія пацвярджаецца сімвалікай Крышталёвай Гары. Гара і крышталь – сімвалы вышэйшай мудрасці, духоўнасці, узыходжанне на гару – выпрабаванні на шляху да вышэйшай мудрасці. Крышталь – атрыбут магічных рытуалаў, шаманскай практыкі. Казка – адлюстраванне нейкага рытуалу: шаман-жрэц, прайшоўшы праз выпрабаванні, духоўна «прышоў» да свайго бога спытаць яго пра нешта.

Такім чынам, для кожнай з трох версій прыхаванага сэнсу казак пра Крышталёвую Гару знаходзяцца пацверджанні ў тэкстах саміх казак і ў супастаўленні іх з данымі іншых казак, а таксама сімволікай і міфалогіяй розных народаў.

Літаратура

1. Русская Хазария. Новый взгляд на историю / Сост. Ю. Д. Петухов. М.: Мета-галактика, 2001. 320 с.
2. *Платов А.* Бой на Калиновом мосту, или Прогулка тропой мертвых // Мифы и магия индоевропейцев. 1997. Вып. 5. С. 19–21.

СЕМАНТИЧНАЯ СТРУКТУРА ЎСТОЙЛИВЫХ ВЫРАЗАЎ З КАМПАНЕНТАМІ СМЕХ І СМЯЯЦЦА

А. В. Шкрэдава

Змест любога выказвання з'яўляецца адлюстраваннем пэўнай пазамоўнай сітуацыі, рэчаіснай або ўяўнай. Моўнае ўвасабленне нейкага «становішча спраў» у лінгвістыцы атрымала назву **прапазіцыі**. Прапазіцыя вызначаецца як «мадэль сітуацыі, якую называе сказ, як аб'ектыўны змест сказа без уліку суб'ектыўных значэнняў, што суправаджаюць яго, і тых асаблівасцей, што надае яму тая або іншая фармальная арганізацыя сказа» [1, с. 481]. Паняцце прапазіцыі вызначаецца пры гэтым як семантычны аспект сказа, у якім аб'яднаны дэнататыўнае і сігніфікатыўнае значэнні, а цэнтральная пазіцыя належыць апошняму. Прапазіцыя мае сваю семантычную структуру: прэдыкат і актанты.

Кожная сітуацыя – гэта адрэзак адлюстраванай у мове рэчаіснасці са сваімі дзеючымі асобамі. Сказ у вербацэнтрычнай тэорыі Л. Тэньера інтэрпрэтуецца як маленькая драма са сваімі ўдзельнікамі. Для абазначэння роляў удзельнікаў ён уводзіць тэрміны **актанты** і **сірканстанты**. Актантам Л. Тэньер дае наступнае семантычнае вызначэнне: «Актанты – гэта жывыя істоты ці прадметы, якія ўдзельнічаюць у працэсе ў любой якасці, нават у якасці простага статыста, і любым спосабам, нават самым пасіўным» [2, с. 117]. Сірканстанты ўказваюць на час, месца, спосаб дзеяння і іншыя акалічнасці, у якіх працякае працэс. Дзеясловы валодаюць рознай колькасцю актантаў, і, згодна з тэорыяй Л. Тэньера, вылучаюцца дзеясловы без актантаў, дзеясловы з адным, двума і трыма актантамі.

У сувязі з гэтым уводзіцца паняцце **валентнасці** дзеяслова – здольнасць дзеяслова кіраваць пэўнай колькасцю актантаў. Адназначна